

Тетяна Трофімук-Кирилова (м. Луцьк)

кандидат історичних наук,
доцент кафедри документознавства і музейної справи
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
E-mail: tanichkatrofimyk1@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-2006-555X

Культурно-освітня діяльність Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки у другій половині 1920-х рр. (за діловодною документацією із Державного архіву Волинської області)

У статті проаналізовано наукові публікації сучасних українських науковців, що займаються вивченням процесу становлення, розвитку та діяльності «Просвіти» на Волині у різні історичні періоди, досліджують її внесок у розвиток політичного, культурного та господарського життя краю, розкривають специфіку роботи окремих філій Товариства. На основі статутів, протоколів засідань, положень, планів і графіків роботи, звітів про різні напрямки діяльності Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки, журналів реєстрації вхідної документації, заяв і скарг просвітян та інших діловодних документів, що зберігаються у Державному архіві Волинської області, висвітлено основні напрямки культурно-освітньої діяльності Товариства у краї в другій половині 1920-х рр. Автор прийшов до висновку, що основними з них були: боротьба за збереження діючих українських шкіл; заохочення жителів повіту до відкриття нових приватних українських навчальних закладів; подолання неписьменності українського населення; прочитання лекцій і рефератів; проведення вистав, концертів, свят; організація різноманітних курсів тощо. Звернено увагу на виокремлення у 1925 р. шкільно-лекційної секції у структурі Товариства і боротьбу просвітян за збереження української мови викладання в українських школах.

З'ясовано, що подальшого аналізу потребує культурно-освітня діяльність Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки у 1930-х рр., а також інші напрями роботи Товариства у міжвоєнний період.

Ключові слова: Ковельська повітова «Просвіта», Волинське воєводство, шкільно-лекційна секція, культурно-освітня діяльність, українське шкільництво.

Tetiana Trofimuk-Kyrylova (Lutsk)

Candidate of Historical (Ph. D. in History),
Associate professor of the Department of
Documentation and Museum Affairs,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
tanichkatrofimyk1@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-2006-555X

Cultural and educational activities of the Kovel regional Lesya Ukrainka «Prosvita» during the second half of the 1920's (according to business documentation from the state archive of Volyn region)

The article analyzes the scientific publications of contemporary Ukrainian scientists who study the process of formation, development and activity of «Prosvita» («Enlightenment») in Volyn in different historical periods, explore its contribution to the development of political, cultural and economic life of the region, reveal the specifics of the work of individual branches of the institution. Historical-analytical, systematic, comparative,

chronological, biographical methods, as well as methods of analysis and synthesis, periodization and classification have been applied to solve the goals and objectives of the research. Based on the statutes, minutes of meetings, regulations, plans and schedules of work, reports on various directions of activity of Kovel regional «Prosvita» named after Lesya Ukrainka, logs of registration of input documentation, statements and complaints of enlighteners and other records kept in the State archive of Volyn region, highlights the main directions of the cultural and educational activities of the institution in the region in the second half of the 1920's. The author has concluded that the main ones were: the struggle for the preservation of existing Ukrainian schools; encouraging the residents of the region to open new private Ukrainian educational institutions; overcoming illiteracy of the Ukrainian population; providing lectures and outlines; conducting performances, concerts, holidays; organizing various courses etc. Attention is drawn to the separation in 1925 of the school-lecture section in the structure of the institution and the struggle of the enlighteners for the preservation of the Ukrainian as a language of teaching in Ukrainian schools. It is found out that the further analysis of the cultural and educational activities of the Kovel regional «Prosvita» named after Lesya Ukrainka in the 1930s is required, as well as other directions of the institution's work in the interwar period.

Key words: Kovel regional «Prosvita», Volyn province, school-lecture section, cultural and educational activity, Ukrainian schooling.

На сучасному етапі розвитку перед українським народом особливо гостро постають проблеми, пов'язані із розбудовою громадянського суспільства, становленням національної свідомості, формуванням національної ідеї, самоідентифікацією, національно-культурним розвитком, вживанням української мови. Ці складові є важливою умовою побудови в Україні демократичної, правової держави, забезпечення її зміцнення та єдності. Окрім владних структур вирішенням цих питань активно займаються громадські товариства, у тому числі й «Просвіта», яка вже більше 150 років активно здійснює культурно-освітню, духовно-мистецьку та громадську роботу, фіксує народну спадщину, пропагує українську культуру, історію, літературу, національні традиції і т. д.

Протягом усього періоду свого існування серед інших важливих напрямів своєї роботи «Просвіта» займається питанням збереження та популяризації української мови, культури й освіти. Для цього Товариство використовує різні шляхи: друк і поширення української книги (видавнича справа і організація читалень та бібліотек були і є одним із основних напрямків просвітянської діяльності); створення музичних, хореографічних, театральних, художніх аматорських мистецьких колективів, репертуар яких, в

основному, базувався і базується на усній народній творчості, творах української літератури, музичного і драматичного мистецтва; організація і проведення урочистостей, присвячених пам'яті Т.Г. Шевченка, І.Я. Франка, Лесі Українки; боротьба за українізацію православної церкви та шкільництва і т. д.

Щодо вивчення просвітянського руху на Волині, то починаючи із другої половини 1990-х рр., спостерігається постійне збільшення кількості наукових розвідок із цієї проблематики. Частина дослідників розробляє тематику становлення та розвитку «Просвіти» на Волині у різні історичні періоди, звертаючи найчастіше увагу на міжвоєнний (А. Пісоцький¹, І. Зуляк², О. Тимошенко³).

Однією із перших наукових монографій у незалежній Україні, у якій на основі аналізу архівних матеріалів Волинського, Львівського та Рівненського державних архівів висвітлено становлення, організаційні та правові засади функціонування, а також напрями діяльності просвітянських осередків на Волині у різні хронологічні періоди (міжвоєнний, німецької окупації, сучасний), є книга Б. Савчука⁴.

Історія «Просвіти» на території Волині та її внесок у розвиток політичного, культурного та господарського життя краю також було розкрито

¹ Пісоцький А.М. Просвітянська діяльність: становлення «Просвіти» в 20–30 роках ХХ ст. на території Волинського Прибужжя // *Минуле і сучасне Волині й Полісся: край на межі тисячоліть: Матер. Х наук. іст.-краєзнавч. конф. Луцьк, 2002. С. 39–41.*

² Зуляк І.С. Особливості функціонування «Просвіти» на Волині у міжвоєнний період // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Рівне, 2005. Вип. 6. С. 81–87.*

³ Тимошенко О.П. Діяльність товариств «Просвіта» на Волині на початку ХХ ст. // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2009. № 22. С. 249–256.*

⁴ Савчук Б. П. Волинська «Просвіта». Рівне: «Ліста», 1996. 154 с.

у збірнику наукових статей, документів і матеріалів «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне» (2001 р.)⁵.

На сучасному етапі вивчення історії просвітянського руху на Волині окрему групу наукових досліджень складають дисертаційні роботи. Так, на підставі аналізу архівних документів, мемуарів, вітчизняної та зарубіжної історіографії культурно-мистецька та освітня діяльність товариства «Просвіта» на Волині у 1906–1921 рр. розкрито у кандидатській дисертації Т. Сладковської⁶. Діяльність Луцької повітової «Просвіти» у 1918–1935 рр. стала об'єктом наукового зацікавлення М. Філіпович. У кандидатській дисертації дослідниця детально проаналізувала статутні та програмні документи Товариства, його структуру, соціальний, освітній та віковий склад членів, організаційну мережу, а також охарактеризувала специфіку його діяльності та основні форми і методи роботи у контексті тогочасної суспільно-політичної ситуації у Волинському воєводстві⁷.

Значна частина наукових розвідок присвячена висвітленню специфіки діяльності окремих філій Товариства «Просвіта» на Волині. Так передумови заснування та основні напрями роботи Ковельської повітової «Просвіти» у 1920-х рр.

розкрито у публікації А. Гарбарук⁸. У статті Т. Трофімук-Кирилової та С. Чибирак проаналізовано передумови становлення та просвітницьку, культурно-мистецьку, бібліотечну і благодійну діяльність впродовж 1920–1930-х рр. одного із перших волинських осередків «Просвіти» у містечку Мацеїв Ковельського повіту⁹. О. Суцук також звернулася до вивчення діяльності осередків Ковельської повітової «Просвіти», дослідивши окремі факти з історії просвітянських гуртків сіл Сереховичі й Грабове та з'ясувавши їх внесок у національно-культурне відродження Волині у 1920–1930-х рр.¹⁰ Регіональну специфіку організаційної структури товариства «Просвіта» на Волині, напрями діяльності просвітянських повітових осередків у міжвоєнний період та політику польської влади щодо них розглянуто М. Кучерепою¹¹.

Українські науковці все частіше звертаються до вивчення змісту різних напрямів діяльності просвітянських осередків, адже волинська «Просвіта», продовжуючи традиції галицької, стала своєрідною школою національно-духовного виховання жителів регіону, охопивши найрізноманітніші сфери суспільного життя (Л. Понедельнік¹², С. Пономаренко¹³, Т. Сладковська¹⁴, Л. Бандилко¹⁵ та ін.). Проте культурно-освітня

⁵ «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне: збірник наукових статей, документів і матеріалів / за ред. В. К. Барана. Луцьк: Редакц.-й відділ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2001. 196 с.

⁶ Сладковська Т.А. Культурно-освітня діяльність «Просвіти» Волині (1906–1921 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Переяслав-Хмельницький, 2011. 21 с.

⁷ Філіпович М. Б. Луцька «Просвіта» (1918–1935 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Львів, 2002. 23 с.

⁸ Гарбарук А.С. Витоки Ковельської повітової «Просвіти» (початок 1920-х рр.) // Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2016. Вип. 3. С. 50–53.

⁹ Трофімук-Кирилова Т. М., Чибирак С. В. Культурно-мистецька та просвітянська діяльність бібліотеки-читальні в містечку Мацеїв Ковельського повіту Волинського воєводства (1920–1930-х рр.) // Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2016. Вип. 3. С. 115–120.

¹⁰ Суцук О.П. Діяльність осередків товариства «Просвіта» в селах Грабове та Сереховичі Ковельського повіту на Волині (20–30-ті рр. ХХ ст.) // Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2016. Вип. 3. С. 120–126.

¹¹ Кучерепа М.М. Становлення та діяльність просвітянських організацій на Волині (1918–1939 рр.) // Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки. Луцьк, 2016. Вип. 3. С. 27–35.

¹² Понедельнік Л.А. Товариство «Просвіта» і волинське театральне мистецтво // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край: Матер. ІХ наук. іст.-краєзнавч. конф. Луцьк, 1998. С. 229–230.

¹³ Пономаренко С.Є. Волинська «Просвіта» і книгарський рух (1921–1939 рр.) // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2000. Вип. 3. С. 93–97.

¹⁴ Сладковська Т.А. Поширення «Просвітами» Волині ідеї кооперації як форми позашкільної роботи // Часопис української історії. К., 2010. Вип. 19. С. 12–17.

¹⁵ Бандилко Л.Ф. Бібліотечна діяльність товариства «Просвіта» на Волині: з початку ХХ ст. до 1939 р. // Бібліотечний вісник. 1998. № 2. С. 33–35.

діяльність Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки розкрита лише фрагментарно, зокрема, у публікаціях Т. Сладковської¹⁶, Н. Савчак¹⁷, С. Пономаренко¹⁸.

Мета статті полягає в дослідженні культурно-освітньої діяльності Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки у 1920-х рр.

В історії існування Товариства «Просвіта» є чимало прикладів того, що саме культурно-освітню галузь просвітяни розглядали як важливу складову патріотичного виховання населення, його українізації і формування національного інтелектуального потенціалу. Зокрема про це свідчить і діяльність у середині 1920-х років одного із просвітянських осередків – Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки.

Ця просвітянська організація була заснована в місті Ковелі і вписана до реєстру Спілок і товариств інспекторату Народовоствого 14 червня 1920 р. під номером 8. Саме тоді начальником Волинського Округу Цивільного Управління земель Волині і фронту Подільського було затверджено Статут Товариства¹⁹. У пунктах 1–2 цього установчого документу окреслено основні завдання Ковельської повітової «Просвіти»: «§ 1. Товариство «Просвіта» засновується з тим, щоби ширити освіту серед широких хвиль народу й вести людей через знання до кращого суспільного життя. § 2. Т-во «Просвіта» турбується про загальну народню освіту й тим самим дбає про підвищення культурного розвою народу»²⁰. Таким чином, бачимо, що саме освітню галузь Товариство розглядало одним із пріоритетних напрямів своєї роботи, для реалізації яких серед інших заходів Ковельська повітова «Просвіта» мала створювати школи для дорослих і дітей за умови отримання дозволу на це від

органів державної влади, запрошувати вчителів, лекторів, інструкторів-фахівців і т.д.²¹.

31 липня 1924 р. сеймом Другої Речі Посполитої було ухвалено закон прем'єр-міністра Польщі Владислава Ґрабського – «Про деякі постанови в організації шкільництва», який набрав чинності 1 жовтня 1924 р.²² і формував організаційні засади національного шкільництва у східних воєводствах держави аж до кінця міжвоєнного двадцятиріччя. Згідно з статті цього законодавчого документу право на утворення початкових національних шкіл, у тому числі й українських, могли отримати ті із громади, у яких польське населення становило не менше 25%. При цьому батьки 40 дітей шкільного віку, що належали до одного шкільного округу, мали подати офіційно завірену декларацію, щоб отримати дозвіл на відкриття школи із навчанням рідною мовою. Якщо ж в окрузі перебувало «20 дітей, батьки яких вимагають навчання державною мовою, а мовою викладання у школі є російська (русинська), білоруська або литовська мови, окремі школи з польською мовою навчання та з російською (русинською) мовою, наскільки це можливо, будуть об'єднані в одну двомовну спільну школу»²³.

Саме двомовним (утраквістичним) школам, що виникали в результаті об'єднання місцевих польських і національних шкіл, надавалася державна підтримка. Обов'язковим стало викладання державною польською мовою в українських школах і гімназіях не тільки власне польської мови та літератури, але й історії і науки про сучасну Польщу: «У загальноосвітніх школах 4, 5, 6 і 7 класів, як приватних, так і державних з польською мовою навчання обов'язково викладати державну мову, польську історію

¹⁶ Сладковська Т. А. Участь просвітніх організацій Волині у культурно-освітній роботі серед національних меншин (кінець XIX – 20-ті роки XX століття) // Часопис української історії. К., 2009. Вип. 14. С. 22–27.

¹⁷ Савчак Н. В. Волинська «Просвіта» у боротьбі за рідну школу // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 1998. № 2. С. 39–40.

¹⁸ Пономаренко С.Є. Культурно-освітня діяльність «Просвіти» на Волині в 20–30 рр. // Наукові записки аспірантів. Луцьк, 1997. С. 59–60.

¹⁹ Державний архів Волинської області, м. Луцьк (далі – Держархів Волинської обл.), ф. 389, оп. 2, спр. 1, арк. 1 зв.

²⁰ Там само, арк. 2.

²¹ Там само, арк. 2.

²² Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r., zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 1924. № 79. Poz. 766. S. 1212–1214. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19240790766/O/D19240766.pdf>

²³ Там само. С. 1213.

та науку про сучасну Польщу мовою, яка забезпечить їх достатніми знаннями для переходу учнів на загальну середню освіту з польською мовою навчання або двомовною²⁴.

Цей закон посприяв розбудові мережі польськомовних закладів освіти і фактично започатковував ліквідацію шкільництва національних меншин, адже він призвів до скорочення кількості шкіл національних меншин та створенню на їх місці утراكвістичних (двомовних) і польськомовних навчальних закладів. Під його впливом розпочався справжній наступ на українські школи. У 1925/1926 н. р. було закрито 301 школу з українською мовою навчання, а кількість двомовних зросла з 93 до 366. При цьому на практиці в утراكвістичних навчальних закладах лише 9,5% від загальної кількості учнів були поляками, 88,2% – українцями. Вчителями теж дуже часто були винятково поляки, які зовсім не володіли українською мовою. Згодом «на Волині не залишилося жодної україномовної державної початкової школи, а кількість українських приватних шкіл зменшилась до семи»²⁵.

Українська інтелігенція активно виступала проти прийняття «закону Грабського», який також відомий як і «кресовий закон». У першій, найстарішій і впродовж багатьох років єдиній щоденній українській газеті «Діло», у номерах за серпень 1924 р. вміщено промову громадський діяч, педагога, публіциста, активного члена всіх українських організацій на Волині, у тому числі товариства «Просвіта» на теренах Дубенщини та Кременеччини, протягом 1922–1927 рр. сенатора від Волинського воєводства Михайла Черкавського на пленумі Сенату 25 липня 1924 р. – «Зерна не співжиття, а вороженці»^{26,27,28,29}. У ній він наголосив на тому, що «пропоновані закони обмежують ці права. Ось чому стільки запевнень та аргументів я вашого боку про вашу справедливість – які всі є неширі.

Нема тут ніякої справедливості, а навпаки груба несправедливість [...]. Взаємна пошана національних предметів можлива між громадянами щойно тоді, коли вони мають свободний вибір школи для своїх дітей, коли школа не робитиме над дітьми ніяких експериментів, ломаючи їх психіку та рідну мову. Це все можливе, коли школа не викорінюватиме всього того, що виросло з глибини національної минувшини, коли не нехтуватиме тих предметів як щось нижчого та підлішого. Так буде в утراكвістичній школі [...]. Не знаю, чи вам поведеться сполонізувати наші землі. Все, що з повертається проти наших прав і нашої окремішності, як частини українського народу, ми будемо поборювати [...]. Якщо ці окрошки мови, цей антипедагогічний утراكвізм мають бути цією за рекламованою бенефіцією, то... приймати цього не хочемо»³⁰.

Члени товариства «Просвіта» активно виступали за збереження українських шкіл. «Просвіта» імені Лесі Українки згуртувала населення Ковельського повіту Волинського воєводства, проводила народні віча та шкільні плебісцити по містах, містечках і селах повіту із підписання декларацій з вимогою викладання українською мовою у навчальних закладах. Про це свідчать записи у журналі реєстрації вхідної і вихідної кореспонденції Товариства з 22 лютого 1925 р. по 3 січня 1928 р., який зберігається у Державному архіві Волинської області у фонді 389 «Ковельське повітове товариство «Просвіта», м. Ковель»³¹. Також у цьому фонді знаходиться справа «Заяви і підписні листи жителів Ковельського повіту про дозвіл викладання в школах на українській мові», що датується 4–31 березням 1925 р.³² У ній вміщено заповнені і завірені декларації мешканців повіту до Ковельського шкільного інспекторату, списки жителів із різних населених пунктів, які їх підписали, повідомлення і посвідчення про

²⁴ Там само. С. 1213.

²⁵ Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. С. 178.

²⁶ Діло. 1924. Ч. 168. 1 серпня. С. 1–2.

²⁷ Діло. 1924. Ч. 169. 2 серпня. С. 2–3.

²⁸ Діло. 1924. Ч. 170. 3 серпня. С. 2.

²⁹ Діло. 1924. Ч. 171. 5 серпня. С. 2–3.

³⁰ Там само. С. 2–3.

³¹ Держархів Волинської обл., ф. 389, оп. 1, спр. 42. 120 арк.

³² Там само, спр. 47. 108 арк.

відправлення цих документів у м. Ковель і т. д. Батьки заповнювали спеціально розроблений бланк декларації, вносячи у нього своє ім'я і прізвище, а також імена своїх дітей шкільного віку, підтверджуючи, що вони українці за національністю. Таким чином, вони «висловлювали бажання, щоб до – існуючої – маючої повстати – публичної (powszecznej) загальної школи в (назва місцевості) була введена українська (ruska, ruskinska) мова навчання»³³.

Збором підписів займалися саме члени Ковельської повітової «Просвіти» із різних міст, містечок і сіл Ковельського повіту Волинського воєводства. Ім, згідно даних цієї справи, було видано 4859 декларацій³⁴. Менше ніж за місяць вдалося підписати 3409 декларацій на 4937 дітей, із них найбільше у таких населених пунктах: Голоби (78 декларацій на 99 дітей); Дроздні (61 декларація на 89 дітей); Дубове (54 декларації на 66 дітей); Жмудче (64 декларації на 99 дітей); Карасин (Великий Карасин) (69 декларацій на 94 дитини); Ковель (123 декларації на 230 дітей); Козлиничі (52 декларації на 76 дітей); Луків (у справі Матіїв (38 декларацій на 64 дитини) і Волянщина (25 декларацій на 38 дітей); Мельниця (88 декларацій на 134 дитини); Мизове (62 декларації на 78 дітей); Містечко (у справі «Передмісте Турійська») (47 декларацій на 92 дитини); Облапи (87 декларацій на 123 дитини); Паридуби (74 декларації на 105 дітей); Пісочне (44 декларації на 69 дітей); Поворськ (54 декларації на 78 дітей); Радошин (52 декларації на 73 дитини); Ружин (45 декларацій на 71 дитину); Секунь (47 декларацій на 71 дитину); Селище (63 декларації на 81 дитину); Старі Кошари (65 декларацій на 79 дітей); Туличів (50 декларацій на 76 дітей); Уховецьк (57 декларацій на 84 дитини)³⁵.

Проте декларації не завжди приймалися офіційною владою. Про це свідчить і протест посла Сергія Козицького від 27 березня 1925 р. у Міністерство освіти про факти не прийняття заяв від українського населення з проханням викла-

дати дисципліни на українській мові в школах³⁶. У цьому документі зауважено, що не зважаючи на перешкоди з боку місцевих чиновників, населення Ковельського повіту збирає підписи на шкільних деклараціях. Проте «сам інспектор зазначив, що прийом з кожної особи декларації з повіту технічно неможливо робити щодня», саме тому керівництво повітової Просвіти вважає цей факт недопустимим і таким, що не порушує права громадян та «навмисне гальмує справу». Саме тому Товариство «просить інспектора надати відповідне телеграфне керівництво стосовно зібрання декларацій», щоб уникнути таких порушень³⁷.

Як видно із звітних документів Ковельської повітової «Просвіти» за 1926 р. Товариство в організаційному плані у другій половині 1920-х рр. поділялося на секції: 1) організаційну (керівник С. Підгірський); 2) літературно-мистецьку (керівник А. Олексюк) із драматичною (керівник М. Блащаневич), хоромою (керівник Я. Братко), музичною (керівник А. Тишецький) підсекціями; 3) шкільно-лекційну (керівник П. Миселюк); 4) гуманітарно-добродійну (керівник О. Підгірська), 5) бібліотечну (керівник В. Оксюк)³⁸.

Шкільно-лекційна секція виникла у квітні 1925 р. на підставі постанови Ради Ковельської повітової «Просвіти». Проте через «брак фахових сил для провадження праці секції за 1925 рік» 10 жовтня 1926 р. новопризначеним керівником секції П. Миселюком були скликані загальні збори шкільно-лекційної секції³⁹. На них делегати-просвітяни із філій і читалень заслухали статут секції, схваливши його і зобов'язавшись працювати згідно цього установчого документу і затвердили план роботи на 1926–1927 рр. Також було обрано 5 членів Ради секції: П. Миселюка (с. Мизове), І. Кричука (с. Довгоноси), Т. Солодуху (м. Мацеїв), Г. Бирка (с. Секонь), П. Витнюка (с. Клевецьк). Цю інформацію зафіксовано у «Протоколі зборів делегатів шкільно-лекційної секції» від 10 жовтня 1926 р.⁴⁰

³³ Держархів Волинської обл., ф. 389, оп. 1, спр. 47, арк. 9.

³⁴ Там само, арк. 96.

³⁵ Там само, арк. 95.

³⁶ Там само, спр. 48, арк. 1-5.

³⁷ Там само, арк. 1-2.

³⁸ Там само, спр. 54, арк. 1.

³⁹ Там само, спр. 53, арк. 1-2.

⁴⁰ Там само, арк. 1.

Статут шкільно-лекційної секції Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки окреслював основні напрямки культурно-освітньої роботи Товариства серед яких: спостереження і допомога у розвитку як державного, так і приватного українського і неукраїнського шкільництва у Ковельському повіті; проведення детальної статистики існуючих у повіті шкіл відповідно до типу навчального закладу і національності учнів; установа кількості українських дітей, які навчаються в «рідних» і «чужих» школах; виявлення, у яких школах навчаються українські діти; «заохочення» і допомога українському населенню у відкритті державних і приватних шкіл різного типу та пояснення йому значення розвитку приватного шкільництва; збирання статистичних відомостей про чисельність українських педагогів у повіті; організація курсів із різних галузей знань, особливо курсів для неписьменних; влаштування лекцій на різну тематику⁴¹.

Щоб налагодити прочитання лекцій їх було поділено на шість відділів: медицини (керівники д-р М. Пирогов і д-р Д. Барченко), природничий (керівник Ю. Багацький), сільськогосподарський (керівник інженер-агроном Сторонський); літературно-історичний (керівники С. Підгірський і Ю. Пирогова); кооперативний (керівник А. Олексюк); релігійний (керівник священик І. Губа). Звітні документи про діяльність лекційної секції Ковельської повітової «Просвіти» у 1926 р. засвідчують, що саме прочитання лекцій було одним із успішних напрямів культурно-освітньої діяльності Товариства⁴². Зокрема, у цей рік було прочитано більше 20 лекцій на різну цікаву тематику в м. Ковелі та повіті. Наприклад, «Просвіта» її значення для українського народу» у селах і містечках Задиби, Ружин, Клевцьк, Турійськ, Голоби, Шайно, Миляновичі (лектор С. Наумлюк); «Просвітянин і його обов'язки», «Хатня гігієна» чотири рази у с. Мизові і один раз у с. Секонь (П. Миселюк); «Людина й рослина», «Чи є душа в рослині», «Подорож на місяць» у м. Ковелі (Ю. Багаць-

кий); «Бактерії і приятелі хлібороба» у селах, містах і містечках Ковель, Мацеїв, Мельниця, Турійськ, Дроздні, Любитів, Облапи (лектор О. Сторонський); «Як працює наш шлунок» у м. Ковелі (М. Пирогов); «Театр» у м. Ковелі (Д. Барченко); «Радість Христа» у м. Ковелі (священик І. Губа) та ін.⁴³

Важливим напрямом роботи Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки була фінансова підтримка збереження старих та відкриття нових державних і приватних українських навчальних закладів.

Виконуючи положення статуту, шкільно-лекційна секція Товариства зоорганізовувала окремий фінансовий фонд, який складався з коштів, які виділяла Рада «Просвіти», жертвували приватні особи і громадські установи, надходили від проведення вистав, концертів, курсів, спеціальних грошових зборів, прочитання лекцій, рефератів та ін.⁴⁴

При складанні плану видатків на 1927 р. організаційна секція Ковельської повітової «Просвіти» заклала у бюджет 500 злотих на організацію українських приватних шкіл⁴⁵, які Товариство отримало у 1926 р. від збирання коштів «на рідну школу»⁴⁶. Від організації вистав, концертів, збірок у 1927 р. планувалося поповнити фонд на 500 злотих, від організації курсів, прочитання лекцій та рефератів на 200 злотих, а від надходження від бібліотек-читалень на 600 злотих. Разом у прибуткову частину фонду було заплановано надходження 1600 злотих, які мали бути витрачені на: канцелярію (50 злотих), придбання шафи для секції (80 злотих), закупівлю книжок і популярної літератури для організації секційної бібліотеки (200 злотих), проїзди референтами на відчити та лекції (600 злотих), організацію курсів для дорослих (250 злотих), пропагування «рідної школи» (300 злотих)⁴⁷.

Окрім організаційної та шкільно-лекційної секції збирання коштів на культурно-освітні цілі проводили й інші секції Товариства. Так 6 таких карнавочних збірок у 1926 р. організувала гуманітарна секція⁴⁸.

⁴¹ Держархів Волинської обл., ф. 389, оп. 1, спр. 54, арк. 7.

⁴² Там само, спр. 53, арк. 2 зв.

⁴³ Там само, арк. 4–4 зв.

⁴⁴ Там само, спр. 54, арк. 7 зв.

⁴⁵ Там само, арк. 1 зв.

⁴⁶ Там само, арк. 2.

⁴⁷ Там само, спр. 53, арк. 3 зв.

Про важливість культурно-освітньої роботи для Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки свідчать звіти про її діяльність. Наприклад, у одному із них за 1927 р. наголошено, що просвітянам дуже важливо вести рішучу боротьбу із неписьменністю населення повіту, залучати до Просвіти дітей та виховувати із них свідомих громадян, адже «є такі села, де досі ще не мають шкіл і де молодь до 20-ти років є до 90% неписьменна»⁴⁹. Щоб виправити цю ситуацію, Ковельська повітова «Просвіта» імені Лесі Українки організувала курси як для вчителів (з українознавства), так і для неписьменних селян: «Для цілі ліквідації неписьменности ужиті заходи Радою Просвіти – заснуванням на місцях по селех курсів для неписьменних. Щодо дітей, то в м. Голобах з початку до Просвіти не захотів ніхто з дітей, тепер же стало учачає до 80-ти душ. Просвіта являється для них національною школою»⁵⁰. Товариство також пропагувало, щоб селяни відкривали приватні українські школи, грошове утримання яких мало б надходити із гмінних рад та мешканців села. Спробу відкрити таку школу у 1927 р. було зроблено у с. Годовичах, яку так і не було затверджено місцевою адміністрацією⁵¹. Як видно із звітних документів за 1927 р. Ковельська повітова «Просвіта» імені Лесі Українки мала у планах сприяти відкриттю таких шкіл у с. Поповичі та містечку Ратно⁵². Також у цей рік до 15 жовтня 1927 р. Ковельська «Просвіта» із культурно-освітньою метою влаштувала і провела 268 вистав, із них 2 у м. Ковелі; 105 відчитів рефератів по тематиці кооперації, сільського господарства, освіти, діяльності «Просвіти», літератури; 30 свят Тараса Шевченка, 11 свят Івана Франка, 2 свята «Просвіти»; двохтижневі кооперативно-господарські курси у містечку Ратно для 38 осіб⁵³.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Ковельська повітова «Просвіта» імені Лесі Українки офіційно розпочала свою роботу у місті Ковелі 14 червня 1920 р. У державному архіві Волинської області зберігаються організаційно-розпорядчі (статути і положення «Просвіти»), облікові (журнали реєстрації вхідних документів, анкети членів, книги обліку

просвітян і проведених заходів тощо), довідково-інформаційні (листи, довідки, плани і графіки роботи, звіти про різні напрямки діяльності «Просвіти», списки членів і протоколи засідань і т.д.) документи Товариства та документи щодо особового складу (заяви, автобіографії, скарги просвітян тощо).

Саме культурно-освітню роботу Ковельська повітова «Просвіта» визначила у своїх статутних документах як основну мету своєї діяльності. Особливо ця робота активізувалася після прийняття 31 липня 1924 р. сеймом Другої Речі Посполитої закону прем'єр-міністра Польщі Владислава Грабського – «Про деякі постанови в організації шкільництва», який набрав чинності 1 жовтня 1924 р. і формував організаційні засади національного шкільництва у східних воєводствах держави аж до кінця міжвоєнного двадцятиріччя. Із прийняттям цього законодавчого документу розпочався справжній наступ на українське шкільництво. Щоб зберегти українські навчальні заклади члени Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки у другій половині 1920-х рр. вдавалися до різних форми і методів діяльності – проводили народні віча та шкільні плебісцити по містах, містечках і селах повіту із підписання декларацій з вимогою викладання українською мовою у навчальних закладах. У 1925 р. було зорганізовано шкільно-лекційну секцію Товариства, яка використовувала різні способи культурно-освітньої роботи з місцевим населенням: боротьба за збереження діючих українських шкіл; заохочення жителів повіту до відкриття нових приватних українських навчальних закладів; подолання неосвіченості українців шляхом організації курсів для неписемних і виявлення дітей, які не відвідували школи тощо; прочитання лекцій і рефератів; проведення вистав, концертів, свят; організація різноманітних курсів тощо.

Не зважаючи на наявність окремих наукових розвідок, подальшого аналізу потребує культурно-освітня діяльність Ковельської Повітової «Просвіти» імені Лесі Українки у 1930-х рр., а також інші напрями роботи Товариства у міжвоєнний період.

⁴⁸ Держархів Волинської обл., ф. 389, оп. 1, спр. 54, арк. 3.

⁴⁹ Там само, оп. 2, спр. 5, арк. 2.

⁵⁰ Там само, арк. 1.

⁵¹ Там само, арк. 1.

⁵² Там само, спр. 71, арк. 1.

⁵³ Там само, арк. 1.

References

- Bandylo, L. F. (1988). Bibliotechna diial'nist' tovarystva "Prosvita" na Volyni: z pochatku XX st. do 1939 r. *Bibliotechnyj visnyk*, 2, 33–35. [in Ukrainian].
- Harbaruk, A. S. (2016). Vytoky Kovel's'koi povitovoi "Prosvity" (pochatok 1920-kh rr.). *Naukovyj visnyk Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*, 3, 50–53. [in Ukrainian].
- Zuliak, I. S. (2005). Osoblyvosti funkcionuvannia "Prosvity" na Volyni u mizhvoienyj period. *Aktual'ni problemy vitchyznianoj ta vsesvitn'oi istorii*, 6, 81–87.
- Kramar, Yu. V. (2015). *Zakhidna Volyn' 1921–1939 rr.: natsional'no-kul'turne ta relihijne zhyttia*. Lutsk: Vezha-Druk. [in Ukrainian].
- Kucherepa, M. M. (2016). Stanovlennia ta diial'nist' prosvitians'kykh orhanizatsij na Volyni (1918–1939 rr.). *Naukovyj visnyk Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*, 3, 27–35. [in Ukrainian].
- Pisotskyj, A. M. (2002). Prosvitians'ka diial'nist': stanovlennia "Prosvity" v 20–30 rokakh XX st. na terytorii Volyns'koho Prybuzhzhia. *Mynule i suchasne Volyni j Polissia: kraj na mezhi tysiacholit'* (pp. 39–41). Lutsk. [in Ukrainian].
- Poniediel'nik, L. A. (1988). Tovarystvo "Prosvita" i volyns'ke teatral'ne mystetstvo. *Mynule i suchasne Volyni: Oleksandr Tsynkalovs'kyj i kraj* (pp. 229–230). Lutsk. [in Ukrainian].
- Ponomarenko, S. Ye. (2000). Volyns'ka "Prosvita" i knyhars'kyj rukh (1921–1939 rr.). *Naukovyj visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 3, 93–97. [in Ukrainian].
- Ponomarenko, S. Ye. (1997). Kul'turno-osvitnia diial'nist' "Prosvity" na Volyni v 20–30 rr. *Naukovi zapysky aspirantiv*, 59–60. [in Ukrainian].
- Savchak, N. V. (1998). Volyns'ka "Prosvita" u borot'bi za ridnu shkolu. *Naukovyj visnyk Volyns'koho derzhavnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 2, 39–40. [in Ukrainian].
- Savchuk, B. P. (1996). *Volyns'ka "Prosvita"*. Rivne: "Lista". [in Ukrainian].
- Sladkovs'ka, T. A. (2011). *Kul'turno-osvitnia diial'nist' "Prosvity" Volyni (1906–1921 rr.)* [Cultural and educational activity "Prosvita" in Volyn (during the years: 1906 – 1921 rr.)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj. [in Ukrainian].
- Sladkovs'ka, T. A. (2010). Poshyrennia "Prosvitamy" Volyni idei kooperatsii iak formy pozashkil'noi roboty. *Chasopys ukrains'koi istorii*, 19, 12–17. [in Ukrainian].
- Sladkovs'ka, T. A. (2009). Uchast' prosvitnikh orhanizatsij Volyni u kul'turno-osvitnij roboti sered natsional'nykh menshyn (kinets' XIX – 20-ti roky XX stolittia). *Chasopys ukrains'koi istorii*, 14, 22–27. [in Ukrainian].
- Suschuk, O. P. (2016). Diial'nist' osередkiv tovarystva "Prosvita" v selakh Hrabove ta Serekhovychi Kovel's'koho povitu na Volyni (20–30-ti rr. XX st.). *Naukovyj visnyk Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*, 3, 120–126. [in Ukrainian].
- Tymoshenko, O. P. (2009). Diial'nist' tovarystv "Prosvita" na Volyni na pochatku XX st. *Naukovyj visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 22, 249–256. [in Ukrainian].
- Trofimuk-Kyrylova, T. M., & Chybyrak, S. V. (2016). Kul'turno-mystets'ka ta prosvitians'ka diial'nist' biblioteki-chyital'ni v mistechku Matseiv Kovel's'koho povitu Volyns'koho voievodstva (1920–1930-kh rr.). *Naukovyj visnyk Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*, 3, 115–120. [in Ukrainian].
- Zakon vid 31 lypnia 1924 roku, scho mistyt' deiaki polozhennia pro orhanizatsiiu osvity (1924). *Zhurnal zakoniv Respubliky Pol'scha*, 79, 1212–1214. Retrieved from: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19240790766/O/D19240766.pdf>.
- Filipovych, M. B. (2002). Lutsk'ka "Prosvita" (1918–1935 rr.) [Lutsk "Prosvita" (1918–1935 rr.)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). L'viv. [in Ukrainian].